

BARTŁOMIEJ KOZIOŁ

ORCID: 0000-0002-3670-139X

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

bartlomiej.koziol1999@opoczta.pl

Refleksja o językoznawstwie kognitywnym w ujęciu humanistycznym i o naukowym aspekcie interdyscyplinarnym

Słowa kluczowe

językoznawstwo, kognitywizm, komunikacja

Keywords

linguistics, cognitivism, communication

Język, jako elastyczne tworzywo, konotuje za pomocą swoistych znaków i symboli pewną treść odnoszącą się do różnych zjawisk, nawiązaną do rzeczywistości empirycznej bądź licznych form myślenia abstrakcyjnego. Istotną okazuje się tutaj kategoryzacja pojęć implikująca pewien porządek logiczny i znaczeniowy, którego celem pozostaje nazwanie i zdefiniowanie określonych procesów dokonujących się na różnych płaszczyznach egzystencji. Potrzebę normalizacji i klasyfikacji licznych terminów, sposobów ich wyrażania, dostrzeżono już w latach 70. XX wieku¹. Podstawą do podjęcia prób ustalenia kryteriów w badaniach językoznawczych stały się wybrane założenia teoretyczne. Powstający w tamtym

¹ Cyt. za: Dorota Gonigroszek, „Językoznawstwo kognitywne: «ucieleśniony» umysł i znaczenie”, *Językoznawstwo* 1 (2011), 5: 13, dostęp 7.01.2023, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Jezykozawstwo_wspolczesne_badania_problemy_i_analazy_jezykoznawcze/Jezykoznawstwo_wspolczesne_badania_problemy_i_analazy_jezykoznawcze-r2011-t5/Jezykoznawstwo_wspolczesne_badania_problemy_i_analazy_jezykoznawcze-r2011-t5-s13-20/Jezykoznawstwo_wspolczesne_badania_problemy_i_analazy_jezykoznawcze-r2011-t5-s13-20.pdf.

czasie kognitywizm, wydzielony częściowo z innych kierunków językoznawczych, miał być radykalną zmianą w sferze opisu języka i weryfikowania zasady jego działania w aktach komunikacji². Nowa myśl w zakresie lingwistyki ukazała ponadto pewną dwubiegunowość i polaryzację stanowisk względem dotychczas przyjętych założeń językoznawczych o charakterze formalnym. Przedstawiciele kognitywizmu podali w wątpliwość tezy strukturalizmu oraz gramatyki transformacyjno-generatywnej Noama Chomsky'ego³.

Dorota Gonigroszek przedstawia trzy zasadnicze cechy, które powinny charakteryzować istotę stosunku postulatów kognitywizmu do materii języka:

1. „Umysł ludzki porządkuje otaczającą nas rzeczywistość, nie według reguł logiki i nie w formie algorytmów, lecz «w zależności od potrzeb adaptacyjnych i celów człowieka»⁴ – język w swojej „elastyczności” ma szansę na „dopasowanie się” do okoliczności, w jakich będzie wykorzystany w celu komunikacji. Jest to założenie odwołujące się do możliwości percepcji i poznania przez człowieka otaczającej go rzeczywistości. Tak więc tworzywo językowe nie służy jedynie jako znormalizowane narzędzie nazywania pewnych zjawisk, lecz okazuje się także podatne na kontekst, w którym jest użyte. Może przybierać formę różnych komunikatów i wypowiedzi. Ich postać nie pozostaje jednolita, ale wydaje się systemem otwartym na zmiany.
2. „Język ma dogłębnie symboliczną naturę, a objawia się ona we wszystkich płaszczyznach jego funkcjonowania⁵ – każde znaczenie ewokowane w języku ma pewną zawartość poznawczą, a zarazem symboliczną. Owa symboliczność przekłada się na pojmowanie języka jako tworu o takim samym charakterze i specyfice. To w umyśle dokonuje się niejako klasyfikacja, uporządkowanie znaczeń, nadanie im rangi osobliwego kryterium pojmowania rzeczywistości. Język nadal zachowuje swą symboliczną naturę, przez co kognitywizm uznaje za niepotrzebne klasyfikowanie języka w kategoriach fonetyki oraz składni⁶.
3. „Językoznawstwo kognitywne odrzuca istnienie w umyśle czegoś takiego jak moduł językowy czy gramatyczny [...]”⁷ – możliwość zastosowania języka, według założeń kognitywistów, nie dotyczy funkcjonowania wrodzonej u człowieka kompetencji do ustalania schematów uporządkowania i wykorzystania znaczeń określonych struktur leksykalnych. Jest to raczej bezpośrednie spotkanie języka w doświadczeniu sytuacji uwarunkowanej przez rzeczywistość zewnętrzną. Szczególną rolę

² Tamże.

³ Tamże.

⁴ Tamże. Autorka w cytacie powołuje się również na inną publikację wykorzystaną w swoim opracowaniu, podając następujący opis bibliograficzny: „Cyt. za: S. Żurawski, *Obyczaje, języki, ludy świata*, Warszawa 2007, s. 389”.

⁵ Tamże, 14.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

odgrywają wtedy procesy percepcji i dostrzegania prawidłowości rządzących otaczającym światem. Dana sytuacja wpływa więc na sposób wykorzystania języka w często niezależnych od podmiotu okolicznościach komunikacyjnych.

4. „Strukturę znaczenia można porównać do wiedzy encyklopedycznej, ponieważ budowana jest ona w oparciu o szereg faktów i informacji dotyczących danego obiektu czy zjawiska, a także indywidualne doświadczenia danej osoby”⁸ – pojęcia obecne w sferze językowej wpisują się w zakres wiedzy ogólnodostępnej, przyjętej w danej społeczności. Odnoszą się do treści uznanych za prawdziwe i obowiązujące, zyskujące wymiar faktów potwierdzonych konkretnym autorytetem i merytorycznym uzasadnieniem. W konfrontacji z otoczeniem zewnętrznym wiedza językowa bywa podatna na oddziaływanie wewnętrznych przekonań i doświadczeń osoby wypowiadającej się. Jednocześnie dochodzi do zestawienia osobistych wrażeń z określoną terminologią warunkującą proces poznawczy, z wykorzystaniem dotychczas zdobytych wiadomości w danej dziedzinie.
5. „Przyswojenie sobie języka ojczystego, czyli osiągnięcie poziomu w pełni kompetentnego użytkownika języka wymaga wiele wysiłku i czasu”⁹ – przyswojenie sobie wiadomości na temat danego języka i sposobów wykorzystania tworzywa językowego okazuje się kształtowaniem osobistej i grupowej sprawności komunikacyjnej. Wynika ona nie tylko z nadrzędnego celu, jakim jest przekazanie danej informacji, lecz także z faktu użycia języka w danej sytuacji. Mamy tutaj więc do czynienia z ciągłym usprawnianiem kompetencji językowych, wynikających także z konieczności pogłębiania własnych horyzontów poznawczych w celu odkrycia i dążenia do jak najlepszego usprawnienia językowego.
6. „Znaczenie jest kształtowane przez zjawisko «ucieleśnienia» (*embodiment*), to znaczy przez kształt i budowę naszego ciała, jego umiejscowienie w rzeczywistości fizycznej i społecznej, a także przez świadomość cech anatomicznych naszego organizmu”¹⁰ – założenia kognitywizmu odnoszą się nie tylko do sfery rzeczywistości językowej, lecz także poszukują wzajemnych powiązań w materii ciała ludzkiego. Wybrane procesy związane z fizjologicznym, anatomicznym aspektem istnienia człowieka przekładają się na funkcjonowanie języka¹¹. W pewien sposób warunkują one nie tylko podejście do sfery języka jako tworzywa, lecz także ukazują jego istnienie w kategoriach wyznaczających przebieg powstawania określonych wypowiedzi, biorąc pod uwagę organizm człowieka. Dzieje się tak dlatego, że zmysłowe doświadczanie otaczającej rzeczywistości wpływa na jej postrzeganie, a także na kształtowanie się językowego obrazu świata. Istnienie człowieka jest zatem wpisane

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

w istnienie otoczenia, w którym żyje. Wynika stąd konieczność nazwania elementów świata poznawanego przez daną osobę, co sprowadza się do klasyfikacji pewnych znaczeń i ich kategoryzacji. Według zwolenników kognitywizmu taki proces dokonuje się w umyśle człowieka, a to z kolei skutkuje tym, że sposób spotkania z rzeczywistością jest ściśle związany z percypowaniem otaczającego świata.

Jaka jest istota językoznawstwa kognitywnego i jego stosunek do innych dziedzin wiedzy?

Językoznawstwo kognitywne, w porównaniu do innych nauk, jest dyscypliną stosunkowo młodą. Taki stan rzeczy wymusza stwierdzenie, iż kognitywizm poddawany jest pod liczne dyskusje, które z kolei mają utwierdzić jego funkcjonowanie w dyskursie naukowym. Zaakceptowanie postulatów tego nurtu w językoznawstwie spotyka się niejednokrotnie z krytycznymi głosami w środowisku naukowym. Justyna Winiarska zadaje zatem pytanie o to, czy językoznawstwo kognitywne wchodzi w „rzeczywiste interakcje z innymi naukami?”¹². Powstaje również refleksja związana z tym, „czy jest to wyłącznie psychologia, w której obrębie zdaje się ono niekiedy wręcz sytuować?”¹³. Przyjęta perspektywa badawcza może w tym zakresie wspomagać proces poznawczy związany z przyjętą metodologią. Biorąc pod uwagę zarówno stopień złożoności danego zagadnienia, jak i obecność w nim elementów paradygmatów zaczerpniętych z innych dyscyplin naukowych, można stwierdzić, że niektóre próby wnikania w różne płaszczyzny określające ideę kognitywizmu powodują „stopniowe rozmywanie granic samego językoznawstwa kognitywnego”¹⁴. Dochodzi tutaj więc do swoistego przenikania elementów wiedzy naukowej z różnych dyscyplin naukowych w obręb językoznawstwa kognitywnego. Można nawet śmiało powiedzieć, iż nie stanowi ono tworu jednolitego, lecz okazuje się strukturą licznych znaczeń i sensów wynikających z przyjętej metodologii¹⁵.

W toku refleksji nad językoznawstwem kognitywnym powstaje pytanie o możliwość pogodzenia go z językoznawstwem, którego przedmiotem badań jest „bezpośrednia bliskość badań kultury i zjawisk społecznych (kolektywnych, intersubiektywnych)”¹⁶. Istotne wydaje się nawiązanie w tym aspekcie do pojęcia językowego obrazu świata świadczącego o bliskości oddziaływania językowej i kulturowej sfery badań naukowych. Zapośredniczenie pewnych treści w języku, jako medium, przejawia się więc nie w tym, iż okazuje się on

¹² Cyt. za: Justyna Winiarska, *Kognitywizm – językoznawstwo otwarte?* (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2011), 37, s. 11, dostęp 7.01.2023, https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/30641/27-48_Kognitywizm.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, 45.

jedynie metodą kategoryzacji elementów otaczającej rzeczywistości¹⁷. W tym sensie język jest swoistym nośnikiem znaczenia pozostającym w ścisłej relacji z rzeczywistością zmysłową i pozaempiryczną. Taki wniosek nie nadaje powyższej treści charakteru jednoznacznej odpowiedzi na pytanie postawione przez J. Winiarską. Wiąże się on raczej z koniecznością poszerzenia spojrzenia na rzeczywistość zastaną przez badaczy i odniesieniem do sytuacji dotyczącej danej społeczności¹⁸. W okolicznościach rozważań poświęconych danej zbiorowości trafne wydaje się spostrzeżenie, iż wiele trudności w adaptacji treści kognitywizmu następuje przede wszystkim tzw. rzeczywistość konstruktów mentalnych¹⁹. Wpływa ona na kształtowanie się świadomości zakładającej, że możliwość powiązania innych nauk z językoznawstwem kognitywnym sprowadza się do redukcji rozumienia języka jako pewnej jednostki abstrakcyjnej, dotyczącej ściśle płaszczyzny umysłu człowieka²⁰. Uwidacznia się tutaj ponadto aspekt gramatyki Ronalda W. Langackera, który staje się swoistą możliwością dołączenia do semantycznego opisu języka informacji mających charakter socjolingwistyczny²¹. Nie bez znaczenia pozostaje w tym przypadku rola świadomości społecznej zakładającej fakt, iż przedstawiciele danego środowiska społecznego wiedzą o funkcjonowaniu danej jednostki semantycznej w życiu społecznym. Konotacje te wynikają z okoliczności, w jakich miało miejsce połączenie sensów znaczeń i ich dostosowanie do sytuacji mającej miejsce w danym akcie komunikacji.

Czy w językoznawstwie kognitywnym zawierają się odniesienia do idei humanistycznych?

Jak stwierdza Łukasz Wiraszka: „językoznawstwo kognitywne stawia człowieka w centrum zjawisk związanych z językiem”²². Ukierunkowaniem na swoistą postawę antropocentryczną, w aspekcie badań językoznawczych, okazuje się humanistyczne podejście do znaczenia człowieka. Wynikający stąd sprzeciw kognitywizmu wobec tradycyjnych i znormalizowanych aspektów rozumienia języka nie traktuje jego materii jako systemu znaczeń i konstrukcji wypowiedzi mających charakter abstrakcyjny. Następuje w tym miejscu bowiem pewne ukonkretnienie, uściślenie percepcji postrzegania rzeczywistości, gdzie określone pojęcia zaczynają odgrywać rolę nośnika znaczeń odsyłających do otaczającego

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, 46.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Łukasz Wiraszka, „Językoznawstwo kognitywne: w poszukiwaniu humanistycznej koncepcji języka”, w: *Iuvenilia Philologorum Cracoviensium*, t. 1: *Źródła humanistyki europejskiej* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008), 193, dostęp 7.01.2023, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/60349/wiraszka_jezykoznawstwo_kognitywne_2008.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

środowiska. Wcześniejsze teorie związane z językoznawstwem niejako utrwalają przekonanie o tym, iż nastąpiło odejście od dotychczas przyjmowanych koncepcji o charakterze formalnym²³. Takie zjawisko doprowadziło do przekonania, że językoznawstwo staje się obecne w myśli humanistycznej, w której człowiek jest prymarnym podmiotem, a jednocześnie odniesieniem do inicjatyw i podejmowanych działań.

W kontekście rozważań nad ideami humanistycznymi warto nawiązać do historii kształtowania się pierwotnych założeń kognitywizmu. Osobliwymi poglądami charakterystycznymi dla wspomnianego działu językoznawstwa odznaczały się wybrane koncepcje niemieckich filozofów, Johanna Gottfrieda Herdera oraz Wilhelma von Humboldta²⁴. Postulowali oni istotność znaczenia i związków pomiędzy myślą a językiem, wskazując ponadto na język jako treść ludzkiego myślenia²⁵. Większość ich założeń dotyczyła także tzw. psychologizującej koncepcji i łączącej się z nią gramatyki, jako „ustrukturyzowanego inwentarza skonwencjonalizowanych obrazów mentalnych”²⁶. Odnajdujemy tutaj wspomniane wcześniej założenia kognitywizmu, co przekłada się na praktyczny wymiar jego teoretycznych założeń.

Na początku XX wieku miało więc miejsce zredukowanie znaczenia „czynnika ludzkiego” w językoznawstwie²⁷. Mimo rodzącego się przekonania, że jest ono samodzielną dziedziną wiedzy, dokonywały się procesy oraz działania ukierunkowane na „oczyszczenie” go z wcześniej postulowanych ideałów związanych z osobą człowieka. Taki przełom nie został zaakceptowany przez licznych przedstawicieli kognitywizmu, którzy sprzeciwiali się założeniom Ferdinanda de Saussure’a oraz wyznacznikom behawioryzmu²⁸. Nie do przyjęcia okazało się twierdzenie, iż język nie pełni funkcji komunikacyjnej, lecz jest „wytworem biernie rejestrowanym przez jednostkę”²⁹. Odrzucano bowiem, głównie wśród strukturalistów, znaczenie procesów umysłowych koniecznych do zaistnienia rzeczywistego znaczenia języka w sferze komunikacji. Zamierzano ograniczyć uwagę poświęcaną człowiekowi tworzącemu wypowiedź na rzecz obserwowalnych sytuacji wykorzystania języka. Miała temu sprzyjać obiektywizacja, której celem pozostawał powrót do tzw. właściwego językoznawstwa³⁰. W ten sposób zgłębianie okoliczności rzeczywistości zewnętrznej oraz status twórczy człowieka zbagatelizowano na rzecz znaczenia słów. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w późniejszych dyskusjach i polemikach językoznawczych.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże, 196.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, 201.

²⁷ Tamże, 197.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

Wobec krytyki kognitywizmu – spory oraz dylematy badawcze a badania językoznawcze

Odpowiedzią na krytykę językoznawstwa kognitywnego ze strony strukturalistów i generatywistów stało się podjęcie dalszych dyskusji zmierzających do postawienia szczegółowych wniosków wynikających z treści podanych w wątpliwość. Było to możliwe dzięki powtórzeniu sformułowania, iż „język nie jest odrębnym modulem niezależnym od pozostałych zdolności poznawczych człowieka”³¹. W takim rozumieniu konstatacja ta odnosi się do szerszego spojrzenia językoznawców na wyniki i skutki dokonań innych nauk pokrewnych kognitywizmowi. Miało tutaj także miejsce bliższe przyjrzenie się wybranym aspektom kwestii ludzkiego poznania, przy jednoczesnym powoływaniu się na istotne postulaty filozoficzne oraz antropologiczne³².

W celu uściślenia pewnych zjawisk zachodzących na obszarze kognitywizmu można pochylić się nad istotą tzw. gramatyki kognitywnej³³. Pojawia się tutaj szczególne zaznaczenie istotności uzusu językowego wynikającego z przyjętych norm językowych. W wymiarze praktycznym analiza danego tekstu nie powinna ograniczać się tylko do operowania pewnymi pojęciami służącymi zidentyfikowaniu głównej myśli tekstu. O wiele ważniejsza jest w tym przypadku sama świadomość tego, iż sam akt użycia języka to konkretne doświadczenie językowe wynikające z procesów kształtowania się komunikacji.

Ku interdyscyplinarności – kognitywizm a inne nauki – ujęcie interdyscyplinarne

W czasach współczesnych językoznawstwo kognitywne odgrywa rolę znaczącej dyscypliny badawczej, która zakorzeniona jest w anglosaskich wyznacznikach badań w tym zakresie. Obecne w naukowym dyskursie europejskim paradygmaty kognitywizmu okazują się tkwić w ojczystych językach wielu badaczy, co odnosi się przede wszystkim do angielskiego obszaru językowego³⁴. Nie bez znaczenia pozostają także pewne elementy pochodzące z języków słowiańskich, urozmaicające perspektywy badawcze tej dyscypliny naukowej. Taka sposobność to również możliwość odwoływania się przez przedstawicieli wskazanego nurtu językoznawczego nie tylko do nauk humanistycznych. Dzięki poszerzeniu horyzontu

³¹ Tamże, 203.

³² Tamże.

³³ Tamże, 196.

³⁴ Cyt. za: Elżbieta Tabakowska, „Komunikowanie i poznawanie w językoznawstwie”, *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja* 1–2 (2005): 50, dostęp 7.01.2023, https://rcin.org.pl/Content/52207/PDF/WA248_67999_P-I-2524_tabakow-komunik.pdf.

poznawczego kognitywizm zyskuje obecnie miano interdyscyplinarnego obszaru zainteresowań współczesnej nauki³⁵.

W aspekcie związków z innymi naukami współczesny kognitywizm obejmuje szeroką grupę dyscyplin naukowych określanych wspólnym mianem „nauk kognitywnych”³⁶. Należy jednak zwracać uwagę na możliwość omyłki wynikającej ze specyfiki owej dziedziny wiedzy zajmującej się wieloma aspektami poznania. Co prawda nie wyklucza się sposobności do wspierania i uzupełniania postulatów kognitywizmu przez badania nad sztuczną inteligencją i lingwistyką obliczeniową, trzeba mieć jednak świadomość oddzielności poszczególnych dyscyplin³⁷. Zachowanie właściwej im specyfiki pozwoli na uniknięcie niejednoznaczności wynikających z przyjęcia różnych perspektyw badawczych.

Warto przyjrzeć się relacji łączącej językoznawstwo kognitywne z innymi dyscyplinami naukowymi. Ciekawym przykładem są tutaj powiązania kognitywizmu z filozofią. Parafrazując Damiana Łuszczynskiego, można zadać pytanie o to, co filozofia może zaferować kognitywistyce³⁸. Wspomniany autor skłania się ku stwierdzeniu, iż podstawą budowania interdyscyplinarnej, bądź transdyscyplinarnej, relacji pozostaje zachowanie pewnego stopnia analogii³⁹. Istotna wydaje się nie rzeczywista odpowiedź na pytanie, w jaki sposób obie dziedziny będą się uzupełniać, lecz odpowiedź, na jakich płaszczyznach dochodzi do interakcji i konfrontacji wybranych rozwiązań metodologicznych⁴⁰. Oczywiście zróżnicowane pola badawcze nie wykluczają wzajemnego wspomaganie się poszczególnych nauk, ale sugerują elementy wspólne, konstytuujące wnioski badawcze, potwierdzane za pomocą właściwych każdej dyscyplinie narzędzi, środków oraz metod badawczych.

Nie bez znaczenia wydaje się tutaj także aspekt poznawczy związany z ustaleniem kryteriów warunkujących oddzielenie struktury i procesu w kontekście kognitywizmu. Zastosowanie metodologii związanej z tym nurtem nakazuje refleksję nad procesami mającymi miejsce w obrębie tworzywa językowego⁴¹. Znaczenia przypisywane wybranym procesom poznawczym wręcz domagają się dookreślenia ze względu na aspekty postrzegania struktur języka. W tym sensie warto wspomnieć o tym, iż wybrane kategorie semantyczne odnajdują swoje odzwierciedlenie w języku, jednocześnie świadcząc o procesach

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, 52.

³⁷ Tamże.

³⁸ Zob. Damian Łuszczynski, „Czy kognitywistyka może dać coś filozofii?”, *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria* 2 (2013), 22 : 86, dostęp 27.05.2023, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.doi-10_2478_pfn-2013-0037/c/czy_kognitywistyka.pdf.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże, 96 i 102.

⁴¹ Zob. Piotr Cap, Roman Kalisz, „Językoznawstwo kognitywne w analizie pragmatyki językowej”, w: *Praktyka, retoryka, argumentacja. Obrazy języka i dyskursu w naukach humanistycznych*, red. Piotr Cap, Piotr Stalmaszczyk (Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2014), 180.

poznawczych⁴². Odnajdują one swoje podłoże w różnych założeniach filozoficznych, w których rozważa się znaczenie komunikacji.

Istotne wydaje się także zastosowanie językoznawstwa kognitywnego w naukach prawnych⁴³. Zasada, na jakiej opierają się nowoczesne rozwiązania prawne oraz dyskurs prawniczy implikują konieczność klasyfikacji pewnych znaczeń. Domagają się one utrwalenia według określonych reguł wyznaczonych przez ustalony porządek zakorzeniony w języku prawniczym. Jego specyfika silnie oddziałuje na kształtowanie się terminologii szczegółowej, co jest także obecne w różnych dyscyplinach prawa jako działu nauk⁴⁴. Relacja, która może łączyć kognitywizm z prawem, nie ma jednolitego charakteru, pierwszy z nurtów badawczych nie wypracował bowiem dotychczas spójnej metodologii ukazywania pewnych zjawisk, również na płaszczyźnie językowej⁴⁵. Perspektywa ta uświadamia, że brak jednolitego paradygmatu badawczego w kognitywizmie jest ryzykowny w przypadku podjęcia prób odwoływania się przez nauki prawne do odkryć kognitywizmu. Za słuszne należy więc przyjąć stwierdzenie, że relacja: kognitywizm–nauki prawne nie jest na tyle „dojrzała”, aby stanowić wzajemne uzupełnienie merytoryczne⁴⁶.

Procesy zapamiętywania nierozzerwalnie łączą się z procesem nauczania. Szczególnie interesującym przykładem jednego z etapów edukacyjnych pozostaje edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna⁴⁷. Specyfika kształcenia oraz metody dydaktycznej w niniejszej sytuacji polega na nadawaniu – w myśl kognitywizmu – kierunku nauki, wychowania i rozwoju dzieci. Istnieje prawdopodobieństwo, iż językoznawstwo kognitywne stanie się tutaj obecne, gdyż obejmuje ono formułowanie komunikatów (nauczyciel–uczeń, uczeń–nauczyciel) zawierających się w szerszym pojęciu komunikacji dydaktycznej⁴⁸. Znaczącą rolę odgrywa także zwracanie uwagi na właściwości procesów poznawczych, które dotyczą operacji i działań w zakresie uczenia się i myślenia⁴⁹.

We współczesnym dyskursie naukowym, również w aspekcie kierunków studiów, istotną rolę pełnią nauki o zarządzaniu, które stanowią interdyscyplinarną dziedzinę

⁴² Tamże, 181.

⁴³ Zob. Wojciech Załuski, „Nauki kognitywne a filozofia prawa”, w: *Integracja zewnętrzna i wewnętrzna nauk prawnych*, cz. 1, red. Marek Zirk-Sadowski, Bartosz Wojciechowski, Tomasz Bekrycht (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014), 176, dostęp 27.05.2023, https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/35309/175-186_Zaluski.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, 181.

⁴⁷ Anna Jurczak, „Kognitywizm w pedagogice przedszkolnej i wczesnoszkolnej”, *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna* 2 (2016), 8: 41, dostęp 27.05.2023, <https://czasopismoippis.up.krakow.pl/wp-content/uploads/2015/01/Anna-JURCZAK-Kognitywizm-w-pedagogice-przedszkolnej-i-wczesnoszkolnej1.pdf>.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

wiedzy⁵⁰. Jest ona popularna, gdyż rozwój nowoczesnych technologii oraz zmiana standardów wykonywania pracy ulegają dynamicznym zmianom w określonych sytuacjach. Pojawia się więc potrzeba optymalizacji treści składających się na teoretyczny fundament rozważań w zakresie nauk o zarządzaniu, z których najważniejsze działy badawcze to: psychologia społeczna, psychologia poznawcza, prawo, ekonomia, nauki społeczne inne niż psychologia, elementy filozofii⁵¹. Znaczącą funkcję – w aspekcie komunikacji – odgrywa natomiast język będący swojego rodzaju zapośredniczeniem treści i komunikatów przekazywanych sobie przez poszczególne podmioty procesów komunikacyjnych⁵². Nie bez znaczenia pozostaje więc ukierunkowanie uwagi na istotę języka, który, odnosząc się do założeń kognitywizmu, jest podstawowym twórczym warunkującym o jakości zarządzania, np. zasobami ludzkimi.

Z szerokim spojrzeniem na językoznawstwo kognitywne wiąże się ponadto pragmatyczny aspekt jego rozumienia jako pewnego etapu w rozwoju badań poświęconych zagadnieniom materii języka. Istotna w tym zakresie pozostaje także płaszczyzna dyskusji nad określonymi zjawiskami mającymi miejsce w obrębie płaszczyzny językoznawczej. W tej przestrzeni istnieje możliwość wyboru danej teorii mającej charakter pragmatyczny, w celu ukształtowania się metody umożliwiającej dostosowanie założeń pragmatyki językoznawczej do wybranych postulatów kognitywizmu. Osobliwą relację wyznacza tutaj ujęcie tego problemu w aspekcie funkcjonalno-socjologicznym, gdzie dochodzi do swoistego połączenia psychologii z socjologią języka⁵³. W wyniku wspomnianego powiązania tych dziedzin ma miejsce szersze spojrzenie na kontekst, w jakim przeprowadzone są badania. Nie bez znaczenia w tej kwestii jest oczywiście wnikanie w szczegółowe założenia z zakresu filozoficznych uwarunkowań semantyki oraz zastosowania kryteriów pragmatyki językowej. Istotny staje się ponadto wzór przyjęty w kontekście „ustalania znaczenia” wybranych form językowych. Są one twórczym płynnym, jeśli chodzi o sposób rozumienia, co mogłoby potwierdzać próbę poznania prawdy w świetle kognitywizmu⁵⁴. Uwzględniono tutaj konieczność sięgania po niektóre kryteria aksjologiczne związane z nacechowaniem nimi poszczególnych mechanizmów i struktur językowych. Sposobność do oceny danego zagadnienia w sposób pozytywny bądź negatywny nie jest tylko świadectwem stopnia

⁵⁰ Zob. Katarzyna Piórkowska, „Treści kognitywne i metodologiczne psychologii społecznej i poznawczej w kontekście nauk o zarządzaniu”, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Nowe kierunki w zarządzaniu przedsiębiorstwem – wiodące orientacje* 340 (2014): 113, dostęp 27.05.2023, <https://wir.ue.wroc.pl/info/article/WUT1328f5fd57a4485c94bfd8a51e3d734e/Publication+%E2%80%93+Tre%C5%9Bci+kognitywne+i+metodologiczne+psychologii+spo%C5%82ecznej+i+poznawczej+w+kontek%C5%9Bcie+nauk+o+zarz%C4%85dzaniu+%E2%80%93+Wroclaw+University+of+Economics+and+Business>.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże, 118.

⁵³ Zob. Cap, Kalisz, „Językoznawstwo kognitywne”, 180.

⁵⁴ Tamże.

zrozumienia danej kategorii myślowej w określonej społeczności⁵⁵. Liczne teorie językoznawcze skłaniające się ku odkrywaniu nowych płaszczyzn funkcjonowania pragmatyki na tle semantyki stanowią istotną część rozważań poświęconych ustalaniu faktycznego stanu rzeczy.

Metodologiczne i poznawcze wyznaczniki językoznawstwa kognitywnego

Istotnym aspektem językoznawstwa kognitywnego pozostaje ustalenie określonych kryteriów nadających kształt rozważaniom językoznawczym. Podany obszar badawczy charakteryzuje się więc swoistą metodologią, zgodnie z którą dobór odpowiednich narzędzi i środków badawczych uzależniony jest od perspektywy spojrzenia na dane zagadnienie. W przypadku badania materii języka w językoznawstwie wyraźnie zaznaczają się idee dekonstrukcjonizmu w odniesieniu do teorii literatury. Osobliwe tezy i sformułowania sugerują George Lakoff i Ronald W. Langacker⁵⁶. Według nich w językoznawstwie nie jest możliwe współistnienie semantyki i pragmatyki. W nawiązaniu do teorii dekonstrukcyjnych uwidacznia się wyraźne rozgraniczenie istnienia pomiędzy tekstem a kontekstem, co doprowadza do pojawienia się zjawiska intertekstualności⁵⁷. Takie podejście wymusza podejście dotyczące różnych możliwości interpretacji. Językoznawstwo łączy się z poetyką, co wzbogaca jego treść, lecz także uwypukla strukturę uporządkowania wybranych danych w formie konceptualizacji⁵⁸. Dochodzi do spotkania znaczenia symbolicznego z określonymi konotacjami symbolicznymi. Okazują się one nośnikami informacji, które są przekazywane w procesie komunikowania się. W tym kontekście należy ponadto zwrócić uwagę na funkcję, jaką pełni język w określonych rodzajach tekstów. Może ona wynikać z przeznaczenia ustalonego tekstu, a także być powiązana z innymi czynnikami wpływającymi na rozumienie wypowiedzi i zawartych w niej znaczeń. Znaczenia zawarte w wypowiedzi podlegają zasadom gramatyki odnoszącym się do struktury tekstu i prawidłowości funkcjonujących w jego obrębie. Szczególną rolę odgrywa tutaj gramatyka kognitywna będąca odzwierciedleniem idei Langackera, w której uwidaczniają się zasadniczo dwie postawy związane z podejściem do przedmiotu badań – struktury pojęciowej⁵⁹. Wspomniany autor ukazywał jedną z tych właściwości – dynamiczność. Należy zaznaczyć, iż pojawia się tutaj także termin konceptualizacji, związany z dynamicznością i temporalnością procesów mających miejsce w ramach gramatyki kognitywnej. Mówiąc zaś o konkretnej struktu-

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Cyt. za: Elżbieta Tabakowska, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, przeł. Agnieszka Pokojska, (Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2001), 27.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Tamże, 52–53.

rze, nasuwa się spostrzeżenie, że istotą jednej ze struktur pozostaje szyk wyrazów stanowiący o konstrukcji danej wypowiedzi. Schemat realizowany przez nią decyduje o kolejności konceptualizacji, tj. o następstwie poznania i „dostępu” do poszczególnych elementów wypowiedzi⁶⁰. Dokonując przeglądu konstrukcji przykładowego zdania, można brać pod uwagę występujące w nim uwarunkowania według pewnego klucza postępowania. Należy w tym aspekcie podkreślić przede wszystkim perspektywę spojrzenia na daną wypowiedź – interpretacja zastosowanych w zdaniu konstrukcji i elementów jest szansą na spojrzenie „bardziej globalne” lub „bardziej lokalne”. Skoncentrowanie się więc jedynie na pewnym fragmencie tekstu wpisuje się w dostrzeżenie poszczególnych zależności jako swoistej organizacji tekstu.

Podsumowanie

Język to nośnik znaczenia – konotuje on pewne sensory, jednocześnie będąc znaczeniem samym w sobie. Nie dzieje się to przypadkowo, bowiem płaszczyzna wyrażania przenika się wzajemnie z płaszczyzną semantyczną. Połączenie tworzywa językowego i zawartości semantycznej to kreacja treści wyznaczającej pewne aspekty poznania. Poznania weryfikującego wnikanie w głębię sensów utrwalonych na piśmie i w mowie. Tworzenie wypowiedzi jest więc swoistą konfiguracją elementów składających się na materię i naturę tekstu. Utkanie jego struktury, kompozycji oraz opracowanie zawartości merytorycznej jest niebanalną formą organizacji wypowiedzi. Ma to szczególnie związek z wewnętrznym porządkiem zapośredniczenia treści, jaką pozostaje tekst w odniesieniu do rzeczywistości zewnętrznej obejmującej kontekst jego powstania. Normy językowe oraz przyjęta konwencja ustalają swoisty schemat działania autorskiego, ukierunkowanego na spełnienie wybranych kryteriów formalnych właściwych specyficznie danej wypowiedzi. Są one przejawem znajomości pewnych wyznaczników tych elementów tekstu, które decydują o jego kształcie, wymowie i relacji do realiów panujących w konkretnych okolicznościach.

Osobnym zagadnieniem pozostaje odniesienie do procesu powstawania tekstu. Wraz z początkiem refleksji nad nim nasuwa się zasadnicze pytanie o to, jak powstają teksty, jakie są czynniki decydujące o tworzeniu poszczególnych form wypowiedzi. Na to pytanie istnieje wiele prób odpowiedzi, nie sposób jednak wyjaśnić tego złożonego zagadnienia. Biorąc pod uwagę jego praktyczny charakter, należy dostrzec zależność wynikającą wprost z zaprezentowanych danych dotyczących modelu kognitywnego. Można zauważyć, że swoista natura uwarunkowań poznawczych uwzględnianych we wspomnianym nurcie językoznawstwa ma związek z percepcją rzeczywistości, a więc z doświadczeniem. Bywa ono „przetwarzane” na pewną treść, która – zorganizowana według konwencjonalnych prawidłowości – stanowi ponadto wykładnię znaczeń zawartych w poszczególnych znakach,

⁶⁰ Tamże.

wyrazach. Zawierają one w sobie również osobliwą część symboliczną, konotującą ustalony obraz rzeczywistości, w tym także zjawisk odnoszących się do różnych sfer życia. W nich bowiem wymagane, a zarazem konieczne, jest użycie języka nie tylko w funkcji wyrażania treści, emocji – istotna w tym zakresie wydaje się kreacja tożsamości w danej grupie społecznej. Język to bowiem składnik poznawczy tego, co konstytuuje określone środowisko – wraz z jego użyciem uwidacznia się fakt, że język jawi się jako środek wyrażania własnego „ja”. Okazuje się ono wstępem do zapoznania się nie tylko z samą materią języka, lecz także z zawiązaniem wspólnoty komunikacyjnej, której członkowie, mówiąc tym samym językiem, odkrywają jego istnieniową złożoność i znaczenie.

Bibliografia

- Libura, Agnieszka, Daria Bębeniec, Hubert Kowalewski, red. *Dociekania kognitywne*. Kraków: Universitas, 2018.
- Stalmaszczyk, Piotr, red. *Metodologie językoznawstwa. Od dialektologii do dialektyki. Łódzkie Studia z Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2015.
- Stalmaszczyk, Piotr, Piotr Cap, red. *Praktyka, retoryka, argumentacja. Obrazy języka i dyskursu w naukach humanistycznych*. Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2014.
- Tabakowska, Elżbieta. *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, przeł. Agnieszka Pokojka. Kraków: Universitas, 2001.

Źródła internetowe

- Gonigroszek, Danuta. „Językoznawstwo kognitywne: «ucieleśniony» umysł i znaczenie”. *Językoznawstwo* 1 (2011), 5: 13–20. Dostęp 7.01.2023. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Językoznawstwo_wspolczesne_badania_problemy_i_analizy_jezykoznawcze/Językoznawstwo_wspolczesne_badania_problemy_i_analizy_jezykoznawcze-r2011-t5/Językoznawstwo_wspolczesne_badania_problemy_i_analizy_jezykoznawcze-r2011-t5-s13-20/Językoznawstwo_wspolczesne_badania_problemy_i_analizy_jezykoznawcze-r2011-t5-s13-20.pdf.
- Jurczak, Anna. „Kognitywizm w pedagogice przedszkolnej i wczesnoszkolnej”. *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna* 2 (2016), 8: 37–50. Dostęp 27.05.2023. <https://czasopismoipppis.up.krakow.pl/wp-content/uploads/2015/01/Anna-JURCZAK-Kognitywizm-w-pedagogice-przedszkolnej-i-wczesnoszkolnej.pdf>.
- Leszczyński, Damian. „Czy kognitywistyka może dać coś filozofii?”. *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria* 2 (2013), 86: 85–102. Dostęp 27.05.2023 https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmetal.element.doi-10_2478_pfn-2013-0037/c/czy_kognitywistyka.pdf.
- Piórkowska, Katarzyna. „Treści kognitywne i metodologiczne psychologii społecznej i poznawczej w kontekście nauk o zarządzaniu”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Nowe kierunki w zarządzaniu przedsiębiorstwem – wiodące orientacje* 340 (2014), 112–120. Dostęp 27.05.2023. <https://wir.ue.wroc.pl/info/article/WUT1328f5fd57a4485c94bfd8a51e3d734e/Publication+%E2%80%93Tre%C5%9Bcie+kognitywne+i+metodologiczne+psychologii+spo%C5%82ecznej+i+poznawczej+w+kontek%C5%9Bcie+nauk+o+zarz%C4%85dzaniu+%E2%80%93+Wroclaw+Univercity+of+ Economics+and+Business>.
- Tabakowska, Elżbieta. „Komunikowanie i poznawanie w językoznawstwie”. *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja* 1–2 (2005): 50–59. Dostęp 7.01.2023. https://rcin.org.pl/Content/52207/PDF/WA248_67999_P-I-2524_tabakow-komunik.pdf.

- Winiarska, Justyna. *Kognitywizm – językoznawstwo otwarte?* Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2011: 27–48. Dostęp 7.01.2023. https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/30641/27-48_Kognitywizm.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Wiraszka, Łukasz. „Językoznawstwo kognitywne: w poszukiwaniu humanistycznej koncepcji języka”. W: *Iuvenilia Philologorum Cracoviensum*. T. 1. *Źródła Humanistyki Europejskiej*, 193–208. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków, 2008. Dostęp 7.01.2023. https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/60349/wiraszka_jezykoznawstwo_kognitywne_2008.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Załuski, Wojciech. „Nauki kognitywne a filozofia prawa”. W: *Integracja zewnętrzna i wewnętrzna nauk prawnych*. Cz. 1, 175–186, red. Marek Zirk-Sadowski, Bartosz Wojciechowski, Tomasz Bekrycht. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014. Dostęp 27.05.2023. https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/35309/175-186_Zaluski.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Refleksja o językoznawstwie kognitywnym w ujęciu humanistycznym i o naukowym aspekcie interdyscyplinarnym

Streszczenie

Językoznawstwo kognitywne zaczyna odgrywać coraz ważniejszą rolę w interdyscyplinarnym dyskursie badawczym, uwzględniającym główny przedmiot badań – materię języka i jej zastosowanie na wielu płaszczyznach. Celem artykułu jest wyeksponowanie zakresu problematycznego wspomnianych zagadnień, biorąc pod uwagę przesłanki teoretyczne z zakresu lingwistyki i socjolingwistyki w kontekście rozwoju badań językoznawczych. Liczne egzemplifikacje pojęciowe, służące wyjaśnieniu wybranych zagadnień, uwidaczniają w tym zakresie złożony charakter podanego tematu, jednocześnie wskazując na jego powiązania z szeroko rozumianą myślą humanistyczną. Autor odwołuje się do niektórych założeń współczesnej humanistyki, zaznaczając przy tym konieczność powiązania nowych postulatów badawczych w zakresie językoznawstwa kognitywnego z podmiotem badań – uczestnikiem procesu komunikacji. Przedstawia ponadto metodologiczne dylematy poznawcze wynikające z rozwoju języka kognitywnego, poruszając przy tym problem relacji kognitywizmu wobec innych dziedzin wiedzy. Podkreśla interdyscyplinarny charakter powiązań łączących niektóre aspekty wybranych dyscyplin badawczych i dyscyplin stosowanych w praktyce zawodowej. Metodologiczną przesłanką, obejmującą analizę piśmiennictwa oraz operowanie aparatem pojęciowym z zakresu językoznawstwa, był dobór odpowiedniej terminologii zawierającej w sobie aktualne odniesienia do funkcjonowania kognitywizmu w aspekcie komunikacji. Jak wskazano powyżej, wyniki badań zostały zaprezentowane w formie wniosków z analizy lektury przedmiotowej, w której odwołano się do kwestii wymagających wyrazistego podkreślenia.

A reflection on the humanistic approach to cognitive linguistics and the scientific interdisciplinary aspect

Summary

Cognitive linguistics is becoming more and more important in the interdisciplinary research discourse concerned with the main research object, i.e. the matter of language and its use on

a variety of levels. The aim of this article is to point to problem areas of the aforementioned issues, taking into consideration the theoretical linguistic and sociolinguistic premises in the context of the linguistic research development. Numerous conceptual exemplifications, used in explaining selected issues, reveal a complex character of the issue at hand, and, at the same time, point to the interrelation with a broadly understood humanistic thinking. The author refers to the selected assumptions of the modern humanistic research, showing the necessity to connect the new findings of cognitive linguistics with the object of the research, i.e. the participant of the communication process. Moreover, the author presents methodological cognitive dilemmas resulting from the development of the cognitive terminology, discussing the issue of the relationship between cognitivism and other branches of science. The author highlights the interdisciplinary character of the links between some aspects of research branches and the ones that are used in professional contexts. The methodological premise, consisting of the analysis of writing and operating the linguistic terminology, is the selection of appropriate terminology including modern references to the functioning of cognitivism in communication. As shown above, the research results are presented as conclusions from the analysis of sources that refer to issues requiring high lighting.

Cytowanie

Kozioł, Bartłomiej. „Refleksja o językoznawstwie kognitywnym w ujęciu humanistycznym i o naukowym aspekcie interdyscyplinarnym”. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 22 (2023): 53–67. DOI: 10.18276/sj.2023.22-05.